

OBJAŚNIENIA WYRAZÓW I ZWROTÓW

Dorota Połowniak-Wawrzonek

(Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Kielce,

e-mail: d.polowniak@interia.pl)

STAŁE ZWIĄZKI WYRAZOWE KTOŚ WYPOWIEDZIAŁ WOJNĘ (KOMUŚ A. CZEMUŚ), WYPOWIEDZENIE WOJNY (KOMUŚ A. CZEMUŚ)

Wyrażenie *wypowiedzenie wojny (komuś a. czemuś)* – znominalizowana postać zwrotu *ktoś wypowiedział wojnę (komuś a. czemuś)* – rejestrowane jest zarówno przez autorów prac wojskowych (por. np. *Leksykon wiedzy wojskowej*¹), jak i przez E.J. Osmańczyka w *Encyklopedii ONZ i stosunków międzynarodowych*,² a także przez R. Bierzanek w pracy *Wojna a prawo międzynarodowe*.³ Jest to termin wojskowy i prawny. R. Bierzanek wyjaśnia:

1. Instytucja *wypowiadania wojen*, znana wielu narodom, ugruntowała się w stosunkach między państwami w okresie formowania i konsolidacji organizmów państwowych. (...) *Wypowiadanie wojen* należy do najstarszych instytucji prawa zwyczajowego. (...) Instytucja *wypowiadania wojen* znana była (...) wielu narodom starożytności. (...) W średniowieczu zwyczaj *wypowiadania wojen* był powszechnie przestrzegany, co wiązało się w pewnym stopniu z zasadami rycerskimi, zabraniającymi atakowania przeciwnika nie przygotowanego do odparcia ataku [R. Bierzanek, *Wojna a prawo międzynarodowe*, s. 121–122].

Jak wiadomo, wojna rozpoczyna się z chwilą jej wypowiedzenia bądź też w momencie rozpoczęcia działań wojennych. Wypowiedzenie wojny jest aktem jednostronnym – nie wymaga zgody drugiego państwa. III Konwencja Haska⁴ zabrania rozpoczynania działań wojennych bez uprzedniego i niedwuznacznego zawiadomienia, które mieć będzie formę bądź umotywowanego wypowiedzenia wojny, bądź ultimatum z warunkowym wypowiedzeniem wojny.⁵ Nota skierowana do drugiego państwa, zapowiadająca wszczęcie przeciwko niemu działań wojennych, ma cha-

¹ *Leksykon wiedzy wojskowej*, Warszawa 1979, s. 503.

² E.J. Osmańczyk, *Encyklopedia ONZ i stosunków międzynarodowych*, Warszawa 1986, s. 583.

³ R. Bierzanek, *Wojna a prawo międzynarodowe*, Warszawa 1982, s. 121–126.

⁴ III Konwencja Haska (z 1907 r.) określa międzynarodowe zasady rozpoczęcia działań wojennych („Dziennik Ustaw” 1927, nr 21).

⁵ Op. cit., art. 1.

rakter wypowiedzi sprawczej⁶ – obowiązujące dotychczas prawo międzynarodowe okresu pokoju w zasadzie przestaje obowiązywać, zostaje zastąpione prawem wojennym; zrywa się stosunki dyplomatyczne i konsularne; możliwe jest stosowanie siły i innych środków wyrażających szkodę przeciwnikowi, dozwolonych przez międzynarodowe prawo wojenne. Dla użytkownika języka ogólnego szczególnie istotny jest sprawczy charakter wypowiedzenia wojny – świadome działanie językowe, stwarzające pewien stan rzeczy – szczególnie groźny dla człowieka, wyniszczający. Zwróćmy teraz uwagę na przykładowe cytaty, w których odnotowano połączenia *ktoś wypowiedział wojnę (komuś a. czemuś)*, *wypowiedzenie wojny (komuś a. czemuś)*:

2. Wiedeń (...) 28 VII 1914 r. *wypowiedział* Serbii *wojnę*. Na wieść o tym w Rosji rozpoczęto mobilizację, co wykorzystały Niemcy i 1 VIII *wypowiedziały wojnę* Rosji (Austro-Węgry zrobiły to 6 VIII). 3 VIII Niemcy *wypowiedziały wojnę* Francji, na co Wielka Brytania zareagowała *wypowiedzeniem wojny* Niemcom [https://www.bryk.pl/s%C5%82owniki/s%C5%82ownik_historyczny/88746wojna_%C5%9Bwiatowa_1914_1918.html, dostęp – 09.02.2017].

3. Rzesza Niemiecka 1 VIII 1914 o godzinie 17 przekazała w Petersburgu, przez swego ambasadora hr. de Pourtales, ministrowi spraw zagranicznych Rosji, S. D. Sazonowi formalne *wypowiedzenie wojny*, uznając za wyzwanie zarządzoną przez Rosję mobilizację sił lądowych i morskich: „Jego Cesarska Mość przyjmuje w imieniu Rzeszy to wyzwanie i uważa się w stanie wojny z Rosją” [E.J. Osmańczyk, *Encyklopedia ONZ i stosunków międzynarodowych*, s. 583].

Okazuje się, że współcześnie utrwalone połączenia: *ktoś wypowiedział wojnę (komuś a. czemuś)*, *wypowiedzenie wojny (komuś a. czemuś)* ulegają derywacji metaforycznej i sekundarnie odnoszone są również do sytuacji niemilitarnych. Zachodzi tu zjawisko determinologizacji wielowyrazowych terminów wojskowych i prawnych. Jeżeli połączenia, funkcjonujące pierwotnie w tekstach wojskowych jako terminy, ulegają w tekstach niemilitarnych determinologizacji, to polega ona zazwyczaj na metaforyzacji tych związków wyrazowych – zyskują tu one nowe, przenośne znaczenia.

W pracach lingwistycznych wskazywano wielokrotnie zarówno na zjawisko przenikania słownictwa ogólnego, potocznego do terminologii specjalnej, jak i na proces adaptacji terminów do języka ogólnego, w tym potocznego. D. Buttler w artykułach zatytułowanych *O wzajemnym oddziaływaniu terminologii i słownictwa ogólnego*⁷ zjawiska terminologizacji i determinologizacji określiła mianem osmozy leksykalnej. Uczona wykazała, że słownictwo

⁶ Por. R. Grzegorzczkova, *Problem funkcji języka i tekstu w świetle teorii aktów mowy* | w: | J. Bartmiński, R. Grzegorzczkova (red.), *Język a kultura*, t. 4, Wrocław 1991, s. 22–24.

⁷ D. Buttler, *O wzajemnym oddziaływaniu terminologii i słownictwa ogólnego. I. Terminologizacja wyrazów potocznych*, „Poradnik Językowy” 1979, z. 2, s. 58–67; D. Buttler, *O wzajemnym oddziaływaniu terminologii i słownictwa ogólnego*.

terminologiczne często ulega metaforyzacji i sekundarnie wyzyskiwane jest w funkcji ekspresywnej lub nominatywnej, co wyraźnie ujawnia się np. w tekstach publicystycznych, artystycznych, w wypowiedziach potocznych. D.N. Wesołowska w pracy *Neosemantyzmy współczesnego języka polskiego* sygnalizowała zjawisko „determinologizowania słownictwa wziętego z teorii walki, czyli słownictwa militarystycznego”.⁸

A oto przykładowe fragmenty tekstów, w których frazeologizmy *ktoś wypowiedział wojnę (komuś a. czemuś)*, *wypowiedzenie wojny (komuś a. czemuś)* wyrażają metaforycznie początek zmagających politycznych, nieprzyjaznych, agresywnych działań skierowanych przeciwko komuś, czemuś, akcji mających na celu uzyskanie lub zachowanie czegoś w polityce:

4. W sprawie wyboru członków Trybunału Konstytucyjnego PZPR *wypowiedział* nam *wojnę*. Nie tylko nie chce zrezygnować z kandydatury Czeszejki, ale – uznając, że OKP złamało wspólne ustalenia, wysuwa i innych kandydatów [„Gazeta Wyborcza” 1989, nr 137].

5. Niemiecka prasa: „45. prezydent USA *wypowiedział wojnę* demokracji” (tytuł) Wtorkowe (24.01.17) wydania gazet poświęcone są prezydentowi Donaldowi Trumpowi, jego wojnie z amerykańskimi mediami. (...) „Passauer Neue Presse” stwierdza: „To, na co pozwala sobie Trump, nie jest normalną demokratyczną wymianą ciosów, lecz frontalny atak na podstawy demokracji [http://www.dw.com/pl/niemiecka-prasa-45-prezydent-usa-wypowiedzia%C5%82-wojn%C4%99-demokracji/a-37245545, dostęp – 25.01.2017].

6. Petru: list Ziobry to *wypowiedzenie wojny*. – To jest niebezpieczny sygnał dla wszystkich polskich sądów – oświadczył Krzysztof Brejza z PO. To komentarz do pisma, jakie prokurator generalny Zbigniew Ziobro skierował do Trybunału Konstytucyjnego. (...) Dzisiejszy list ministra Ziobry wskazuje, że przejawia on zapędy autorytarne (...). Zwykle jest tak, że gdy armie ze sobą walczą, to na rozmowy pokojowe idzie się z dobrymi intencjami. A jeżeli kilka dni później jeden z generałów uderza i to uderza w Trybunał Konstytucyjny i grozi sędziom trybunału, to to można odebrać jako *wypowiedzenie wojny* [http://www.tvn24.pl/wideo/z-anteny/08-02-2017-wizyta-merkel-w-dobrej-atmosferze-niemcy-i-polska-zadowolone-ze-spotkan,1595382.html?playlist_id=20502, dostęp – 01.02.2017].

W powyższych cytatach ujawnia się metafora POLITYKA to WOJNA. Co motywuje ujmowanie działalności politycznej w terminach militarystycznych? W POLITYCE – podobnie jak w WOJNIE – zmagają się sprzeczne siły, dążące do dominowania nad stroną przeciwną, do niszczenia jej. Działania celowe w obu sferach często prowadzone są z trudem, przy oporze sił przeciwstawiających się. W zmaganiach politycznych określone działania dyplomatyczne, propagandowe, gospodarcze, teksty pisane, mówione mogą być równie skutecznymi środkami jak broń w wojnie.

nego. II. Determinologizacja wyrazów w leksyce specjalnej, „Poradnik Językowy” 1979, z. 3, s. 127–134.

⁸ D.N. Wesołowska, *Neosemantyzmy współczesnego języka polskiego*, Kraków 1978, s. 64.

Połączenie *ktoś wypowiedział wojnę (komuś a. czemuś)* odnotowano także w tekstach traktujących o działaniach ekonomicznych. Ujawnia się tu metafora DZIAŁANIA EKONOMICZNE to WOJNA, por.:

7. Polsko-Amerykański Bank Hipoteczny (PAMBan) *wypowiedział wojnę* PKO BP. Walka będzie się toczyć o klientów, pożyczających stosunkowo nieduże kwoty na dokończenie budowy lub remont mieszkania albo domu [„Gazeta Wyborcza” 1997, nr 156].

8. Putin *wypowiedział nam wojnę handlową!* Przegramy ją! (tytuł) Bez rakiet, czołgów i wojska – Władimir Putin *wypowiedział* Polsce i Zachodowi wielką *wojnę gospodarczą*. Rosja zamyka swoje granice przed importem mięsa, kielbas, serów, owoców i warzyw z Unii Europejskiej, USA, Kanady, Australii i Norwegii. Polska gospodarka straci na tym ogromne pieniądze! Eksport tych towarów z Polski do Rosji to aż 4,3 mld zł rocznie! [<http://www.fakt.pl/wydarzenia/polityka/putin-wypowiedzial-polsce-wojne-gospodarcza/jcfc1yy>, dostęp – 02.02.2017].

Co motywuje ujmowanie DZIAŁAŃ EKONOMICZNYCH w terminach WOJNY? W sferze EKONOMII – podobnie jak w WOJNIE – występuje element rywalizacji. Ludzie, zbiorowości ludzkie często stają w pozycji przeciwników. Zmagają się ze sobą w dążeniu do celu, zmierzają do zdominowania drugiej strony. W obu domenach przeprowadzane są zintegrowane, zintensyfikowane, określone czasowo działania celowe, wymagające dużego nakładu sił i środków. W sferze EKONOMII pewne działania, byty (głównie pieniądze), posunięcia prawne mogą spełniać podobną funkcję jak broń w WOJNIE. Służą do zwalczania przeciwnika, do ataku, obrony; umożliwiają osiągnięcie wytyczonego celu.

Zwrot *ktoś wypowiedział wojnę (komuś a. czemuś)* pojawił się również w tekstach mówiących o działaniach dotyczących organizmu ludzkiego. Oto przykładowe cytaty:

9. Pajęczki? Zwalcz ten problem!

Wypowiesz wojnę pękającym naczynkom. Przygotuj dobrą strategię. Dowiedz się, co przeszkodzi tkaniu siateczki czerwonych żyłek oraz zwalczy już tę istniejącą. Stawką jest twoja twarz! Kosmetyk wklepuj delikatnie opuszkami palców nie tylko w „zaatakowane” pajęczkami miejsca [„Świat Kobiety” 2003, nr 2].

10. Cellulit – możesz go pokonać. (...) Zamiast maskować pomarańczową skórę, *wypowiedz jej wojnę*. Specjalne zabiegi i preparaty pomogą wygładzić ciało. (...) Nowa broń antycellulitowa. Bez specjalnej strategii nie wygrasz batalii z pomarańczową skórą. Cellulit, niestety, może się pogłębić. Dlatego ideałem jest preparat, który zarazem wygładza skórę i usuwa przyczyny tego defektu. Tak skutecznie działają preparaty doustne, np. kapsułki Cellasene. Dzięki wyciągom roślinnym i olejom zwalczają cellulit „od środka” [„Olivia” 2004, nr 8].

W podanych powyżej fragmentach tekstów ujawnia się metafora DZIAŁANIA, PROCESY DOTYCZĄCE ORGANIZMU LUDZKIEGO to WOJNA. Wydaje się, że w zaprezentowanych tu cytatach metaforyka militarna jest banalizowana.

W terminach WOJNY ujmowane są także różne INNE DZIAŁANIA CELOWE, FORMY RYWALIZACJI. Potwierdzają to podane poniżej cytaty, w których odnotowano zwrot *ktoś wypowiedział wojnę* (komuś a. czemuś) oraz wyrażenie *wypowiedzenie wojny* (komuś a. czemuś), oznaczające początek określonych DZIAŁAŃ CELOWYCH, FORM RYWALIZACJI. W cytatach 11–13 w terminach WOJNY przedstawiane są działania mające na celu usunięcie, zniszczenie, pozbycie się, przewyciężenie czegoś. Przejdźmy do przykładów:

11. Niektóre produkty, mogące stać się cennym źródłem białka, są po prostu wylane do ścieków. Tak jest z odpadami i pozostałościami po przetwórstwie ziemniaków. Uczni dawno już *wypowiedzieli wojnę* temu marnotrawstwu surowców, ale jak dotąd batalię przegrywają i marnotrawstwo kwitnie w najlepsze [„Veto” 1983, nr 17].

12. To nauka (...) *wypowiedziała wojnę* chorobom gnębiącym ludzkość [„Wiedza i Życie” 1991, nr 9].

13. *Wypowiedzenie wojny* hakerom (tytuł)

Z danych firmy Check Point wynika, że Polska jest najbardziej narażonym na ataki cyberprzestępców krajem w Unii Europejskiej. (...) Ze względu na to, że cyberbezpieczeństwo jest dziś tak samo ważne jak bezpieczeństwo fizyczne i ze względu na fakt stale wzrastającej liczby ataków hackerskich, w Ministerstwie Cyfryzacji trwają prace nad projektem ustawy o cyberbezpieczeństwie i rządową strategią w tym zakresie. Resort cyfryzacji chce zwiększyć bezpieczeństwo cybernetyczne Polski m.in. poprzez powołanie zespołów ds. incydentów internetowych i zbudowanie centralnego ośrodka koordynującego, który dbałby o ochronę Polski przed cyfrowymi zagrożeniami [<http://www.qualityaustria.com.pl/aktualnosci/art/wypowiedzenie-wojny-hakerom>, dostęp – 03.02.2017].

14. Postanowiłam uniezależnić się materialnie, od tego zacząć. Tę niezależność dała mi praca. Odzyskałam dobre samopoczucie i pewność siebie. Uświadomiłam mężowi, że bez niego też dam sobie radę. I dopiero wtedy – umocniwszy się na swoich pozycjach – *wypowiedziałam* otwartą *wojnę* jego kolegom. Nadszedł dzień, kiedy dosłownie wyrzuciłam ich za drzwi [„Kobieta i Życie” 1993, nr 27].

15. Wojna na rap

Poznań *wypowiedział* Kielcom *wojnę* na rap. Pod koniec ubiegłego miesiąca do sklepów muzycznych w całej Polsce trafiła debiutancka kasetka młodego poznańskiego zespołu, określającego się jako „prawdziwi gangsta raperzy”. Prawie wszystkie utwory to pełen wulgaryzmów i obscenicznych grózb atak na Kielce, LiRoya i środowisko kieleckich raperów. (...) W Kielcach zawrzało. Najradykałniejsi raperzy zapowiedzieli rapowy odwet na poznaniakach [„Magazyn Słowa Ludu” 1940, 1996].

Niektóre przedstawione w artykule cytaty ujawniają, że z metaforyzacją terminów mogą wiązać się pewne zmiany w płaszczyźnie syntaktycznej lub w zakresie łączliwości leksykalnej.

Determinologizacja wielowyrazowych terminów wojskowych, do których należą połączenia *ktoś wypowiedział wojnę (komuś a. czemuś)*, *wypowiedzenie wojny (komuś a. czemuś)*, ich metaforyzacja, wprowadzanie do określonych kontekstów niemilitarnych może mieć określone funkcje pragmatyczne.⁹ Niejednokrotnie służy kształtowaniu pewnych postaw (m.in. postaw szczególnie zaangażowanych), zachowań odbiorców (np. może mieć na celu pobudzanie ich do określonych działań, sterowanie poczynaniami jednostek, zbiorowości itd.). Sprzyja temu często tworzenie iluzji trudnej, niebezpiecznej sytuacji wojennej, wymagającej poświęcenia, bohaterstwa. Wprowadzanie do tekstów politycznych zmetaforyzowanych terminów wojskowych może mieć np. na celu wzbudzenie w odbiorcach negatywnych emocji, kierowanie ich uprzedzeń, agresji w pewnym kierunku, manipulowanie nimi (por. niektóre teksty propagandowe o wrogach, przeciwnikach politycznych). D.N. Wesółowska zauważyła, że nadawcy wielu tekstów, traktujących o polityce, gospodarce, wykorzystują „dla zmobilizowania wielkich zespołów ludzkich (...) najstarszy sposób organizowania zespołów ludzkich i kierowania ich poczynaniami – strategię wojenną”.¹⁰

T. Kotarbiński pisał kiedyś:

Mistrzowie sztuki wojennej (...) zdołali zauważyć, każdy we własnej dziedzinie, szereg chwytów, wybiegów, forteli zbawiennych w potrzebie. W wielu przypadkach pozostaje tylko dostatecznie uogólnić formułę takiego sposobu, by otrzymać bądź zasadną dyrektywę ogólnej teorii walki, bądź – przy uogólnieniu dalej sięgającym – zasadną dyrektywę umiejętnego działania.¹¹

Wyrażanie tego, co dzieje się w sporze, polityce, ekonomii itp. za pomocą zmetaforyzowanych terminów wojskowych, może służyć także melioryzowaniu pewnych działań. Traktowane są one wówczas jako coś tak ważnego, ostatecznego jak walka, wojna, w której chodzi o zachowanie istnienia człowieka, całych zbiorowości, narodu, w której ludzie w obrobie wyższych wartości nie wahają się poświęcić zdrowia, życia.

Metaforykę militarną wprowadza się do tekstów także po to, by opisy, relacje stawały się bardziej sugestywne (niekiedy wręcz agresywne), obrazowe.

⁹ Biorę tu oczywiście pod uwagę sytuacje umotywowanego, celowego funkcjonowania zmetaforyzowanych terminów wojskowych w tekstach niemilitarnych. Zdaję sobie oczywiście sprawę z tego, że metaforyka militarna może być nadużywana (np. propagandowo), banalizowana; skłonność do jej używania w niektórych typach tekstów, w wypowiedziach określonych nadawców niejednokrotnie przeradza się w manierę; wprowadzanie tego typu środków może być czasem zbędne – niewspółmierne do wymagań tekstu itd.

¹⁰ D.N. Wesółowska, *Demobilizacji nie było (Wnioski leksykologiczne)*, „Język Polski” 1976, s. 213–218.

¹¹ T. Kotarbiński, *Traktat o dobrej robocie*, Warszawa 1965, s. 324–325.